

УДК 347.921.3

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v049.2023.8>

Петровський Андрій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0001-8607-282X

Боровська Ірина Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-8796-0391

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТРЕТІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Актуальність теми та постановка проблеми.

Статтею 3 Конституції України визначено головний принцип державної політики в галузі забезпечення прав людини і громадянина. Відповідно до ст. 21 Основного Закону України права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1]. Одним із фундаментальних прав людини є право на судовий захист і на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, яке з-поміж інших гарантованих Конституцією України прав є складовою конституційно-правового статусу як сукупності правосуб'єктності людини, її прав, свобод і обов'язків та їх гарантій.

Реалізацію цивільних прав та обов'язків забезпечує цивільний процес, яким регулюється вирішення цивільних спорів. З-поміж учасників цивільних процесуальних відносин окрему групу становлять особи, які беруть участь у розгляді справи. Залежно від виду провадження цивільного судочинства виокремлюють специфічних суб'єктів, котрі беруть участь лише у конкретному виді провадження. Одним з важливих аспектів цивільного процесу є правовий статус третіх осіб, які не є безпосередніми учасниками справи, проте з огляду на свої права чи обов'язки мають певний інтерес у її вирішенні.

Відтак, судочинство здійснюється основними суб'єктами цивільного процесу, які є сторонами,

тобто позивачем і відповідачем і спрямоване на захист їхніх прав, свобод та інтересів. Своєю чергою, у справу можуть вступати й треті особи, яких стосується і провадження, і остаточний результат суду, і судові рішення.

Отже, треті особи зацікавлені в результаті розгляду судом цивільної справи, тому що на їх правове становище може вплинути результат судового розгляду.

Стан дослідження. Проблемні питання участі третіх осіб у цивільному процесі були предметом вивчення таких вітчизняних учених-процесуалістів, як А. В. Андрушко, А. В. Бачун, В. А. Бігун, Ю. В. Білоусов, О. В. Бобровник, О. В. Дзера, І. І. Діткевич, І. М. Євхутич, П. П. Заवортюк, І. М. Іллінська, В. В. Комаров, В. М. Кравчук, В. А. Лисенко, Д. В. Маклаїв, М. М. Остап'як, З. В. Ромовська, Ю. Ю. Рябченко, С. В. Сенік, Д. М. Сібільов, В. М. Слома, С. Я. Фурса, Ю. Ю. Цал-Цалко, С. А. Чванкін, М. Й. Штефан та інші.

Проте варто вказати, що з огляду на свою актуальність низка питань, що стосуються практичних аспектів реалізації прав і законних інтересів третіх осіб, потребують подальшого наукового дослідження.

Метою статті є окреслення особливостей правового статусу третіх осіб у вітчизняному цивільному процесі.

Основний зміст. Треті особи у цивільному процесі України – це особи, які не є безпосередніми

учасниками судової справи, проте мають певний інтерес у її вирішенні, тому що у разі прийняття судового рішення їхні права чи обов'язки можуть бути порушені. Окрім того, треті особи можуть бути особами, на яких покладено зобов'язання виконати рішення суду, або особами, чії права порушуються у разі прийняття неправильного рішення.

У вітчизняному цивільному процесі правовий статус цих осіб регулюється як Цивільним процесуальним кодексом (далі – ЦПК) України [2], так і іншими нормативно-правовими актами. Треті особи як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин вступають у справу, провадження в якій вже відкрито, з метою захисту особистих суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів. Вступ і участь цих осіб у справу вважаються важливими процесуальними діями.

Зокрема, у справах позовного провадження учасниками справи є сторони й треті особи, а також представники сторін і третіх осіб; у справах окремого провадження учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 42 ЦПК України).

Залежно від матеріально-правової заінтересованості розрізняють третіх осіб, які:

– заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору і можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, подавши позов до однієї або декількох сторін (ст. 52 ЦПК України). Вони користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача. Варто вказати, що з вступом у справу третьої особи, яка заявила самостійні вимоги щодо предмета спору, за клопотанням учасника справи справа має розглядатися спочатку. Своєю чергою, суд постановляє ухвалу про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу;

– не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору і можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї зі сторін. Їх може бути залучено до участі у справі також за заявою учасників справи (ст. 53 ЦПК України) [2].

Отже, треті особи – це особи, які мають певну матеріально-правову (у разі, якщо винесене

судове рішення може порушити матеріальні права третьої особи або стати підставою для сторони вимагати від неї відшкодування збитків [3, с. 206]) і процесуально-юридичну (прагнення особи, яка бере участь у справі, досягти певного процесуального результату у формі судового рішення) заінтересованість у справі.

На відміну від матеріально-правового, процесуально-юридичний інтерес – це функціональна ознака особи, яка бере участь у справі, що виражається у її прагненні досягти певного процесуального результату у формі відповідного судового рішення, що відповідає функціональному призначенню участі цього суб'єкта у розгляді та вирішенні цивільної справи [4, с. 34]. Варто зазначити, що процесуально-юридичною заінтересованістю наділені особи, які беруть участь у справах позовного провадження.

Своєю чергою, у разі якщо суд, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі або готуючи справу до розгляду, встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі, такі особи залучаються до участі у справі як треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

У заявах про залучення третіх осіб і в заявах третіх осіб про вступ у справу на стороні позивача або відповідача зазначаються підстави, на яких ці особи можуть бути залучені до участі у справі. Про їх залучення до участі у справі суд постановляє ухвалу, де вказує яким чином рішення суду у справі на які права чи обов'язки цих осіб може вплинути.

Якщо треті особи не заявляють самостійних вимог, їхні процесуальні права та обов'язки встановлюються ст. 43 ЦПК України. Таким чином, вступ у справу третьої особи не тягне за собою розгляду справи спочатку, тобто на таких осіб не поширюються права, передбачені ст. 49 цього Кодексу [2].

Зі змісту наведених норм вбачається, що третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, має перебувати з однією із сторін у матеріальних правовідносинах, які в результаті прийняття судом рішення у справі зазнають певних змін. Своєю чергою, підставою для вступу (залучення) в судовий процес третьої особи є її заінтересованість у результатах вирішення спору – ймовірність виникнення в майбутньому в неї права на позов або пред'явлення до неї позовних вимог зі сторони позивача чи відповідача. Водночас предмет спору повинен перебувати за межами цих правовідносин, інакше така

особа може мати самостійні вимоги на предмет спору. Для таких третіх осіб неможливий спір про право з протилежною стороною у зазначеному процесі. Якщо такий спір допускається, то ця особа повинна мати становище співвідповідача у справі, а не третьої особи [5].

Важливо, що не можна покладати на третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, будь-які матеріально-правові обов'язки, а також встановлювати чи захищати їхні права, тобто винести рішення або ухвалу суду про права чи обов'язки цих третіх осіб [6].

Очевидно, що суд не має права покладати будь-які матеріально-правові обов'язки, а також встановлювати обов'язки чи захищати права осіб, залучених до участі у справі як треті особи, які не заявляють самостійних вимог, процесуальний статус яких не змінювався протягом усього часу розгляду справи [5].

Відтак, недоцільно на третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, покладати будь-які матеріально-правові обов'язки, встановлювати чи захищати їхні права, а так само виносити рішення чи ухвалу суду про права чи обов'язки таких осіб.

Законодавством також передбачено наслідки незалучення у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, зокрема, у разі:

– ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, така сторона зобов'язана сповістити цю особу про відкриття провадження у справі й подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. До такої заяви повинні бути додані докази про направлення її копії особі, про залучення якої як третьої особи подана заява.

– розгляду справи без повідомлення третьої особи про розгляд справи обставини справи, встановлені судовим рішенням, не мають юридичних наслідків при розгляді позову, пред'явленого стороною, яка брала участь у цій справі, до цієї третьої особи або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони (ст. 54 ЦПК України) [2].

Отже, третім особам у цивільному процесі відведено роль важливих сторін, що можуть бути пов'язані з певною справою, але не є основними її учасниками. Відтак, такі особи не є стороною первісного правовідношення, проте юридично вони пов'язуються з однією з його сторін.

Досліджуючи правовий статус третіх осіб, варто зазначити наступне:

Залежно від свого інтересу треті особи можуть виступати як позивачі, відповідачі або інші учасники судового процесу і долучатися на різних його етапах. З цією метою їм необхідно подати відповідну заяву або ж заяву про відкриття судового провадження.

Поряд з безпосередніми учасниками судового процесу треті особи наділені правом на представництво і захист своїх інтересів, наприклад через адвокатів чи інших повноважних осіб.

У межах судового процесу такі особи мають право подавати підтвердуючі їхні права та інтереси докази, як то свідчення, документи, експертні висновки та ін.

У разі, якщо судові рішення винесене на користь третьої особи, вона має право вимагати його виконання з боку осіб, проти яких воно спрямоване.

Під час судового процесу треті особи мають право захищати свої інтереси від незаконних дій інших учасників, що можуть впливати на їхні права.

Висновки. Треті особи – це особи, які не є безпосередніми учасниками судової справи, проте мають певний інтерес у її вирішенні, тому що у разі прийняття судового рішення їхні права чи обов'язки можуть бути порушені. Такі особи можуть бути особами, на яких покладено зобов'язання виконати рішення суду, або особами, чії права порушуються у разі прийняття неправильного рішення.

Залежно від прояву матеріально-правової заінтересованості третіх осіб поділено на два види: треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору; треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Якщо суд, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі або готуючи справу до розгляду, встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі, такі особи залучаються до участі у справі як треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Правовий статус третіх осіб у цивільному процесі України гарантує реалізацію їхніх прав та інтересів в судовому порядку і забезпечення справедливості та рівності усіх перед законом. Треті особи мають право бути повідомлені про судові дії, які стосуються їхніх інтересів, а також долучитися до судового процесу через представника, відстоювати свої права, наводити свої аргументи й надавати свої докази.

It is concluded that third parties are persons who are not direct participants in the court case, but have a certain interest in its resolution, because in the event of a court decision, their rights or obligations may be violated. In addition, third parties may be persons who are obliged to fulfil the court's decision, or persons whose rights are violated in the event of an incorrect decision.

Key words: Civil Procedure Code of Ukraine, civil process, civil case, trial, trial, court decision, third parties who assert independent claims regarding the subject of the dispute, third parties who do not assert independent claims regarding the subject of the dispute, legal status third parties.